

XORIYIY DAVLATLARNING JINOYAT-PROTSESSUAL TIZIMLARIDA DALILLAR. ULARNI TO'PLASH VA MUSTAHKAMLASH FAOLIYATI.

Isroilov Shaxzod Isomiddin o'g'li

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14241813>

Jinoyat-protsessual qonunchilikda eng muhim bosqichlardan biri bu qilmishni sodir etgan shaxsning aybli-aybsizligini va ishni to'g'ri hal qilish uchun ahamiyatga molik boshqa holatlarni aniqlash hisoblanadi. Bu esa, albatta, dalillarsiz, ularni to'g'ri baholashlarsiz imkoni yo'q. Boshqa tomondan esa hozirgi kunda raqamlashtirish hamda boshqa zamonaviy tendensiyalarni jalb etishni, vakolatli organlarning o'zaro axborot almashinuvini takomillashtirishni talab qiladigan institut ham hisoblanadi.

Shuningdek, mazkur tezisda dalillarni to'plash va mustahkamlash faoliyati rivojlangan davlatlar qonunchilik tizimida qanday amalga oshirilishi, qanday yengillik va ustuvor jihatlari mavjudligi hamda ularni O'zbekiston milliy qonunchilikka tatbiq etish istiqbollari to'xtalib o'tamiz.

Germaniya. Nemis qonun chiqaruvchisi jinoyat protsessida dalillarning maqsadi haqiqatni aniqlash ekanligini va bu vazifani amalga oshirish birinchi navbatda **sud** zimmasiga yuklanishini aniq belgilab beradi. Germaniya Federativ Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 244-moddasiga muvofiq, sud haqiqatni aniqlash, hukm uchun ahamiyatga ega bo'lgan barcha faktlar va dalillarni tekshirish uchun **ex officio** majburiyatini oladi. Biroq, u (xolislikni ta'minlash uchun) jinoiy ish qo'zg'atishi yoki ayblov qo'zg'atishi mumkin emas. Ish sudga yuborilgunga qadar isbotlash yuki prokuratura zimmasiga tushadi. Shu bilan birga, "prokuratura shaxsni nafaqat ayblash, balki uning aybini inkor etish uchun ham xizmat qiladigan holatlarni aniqlashi kerak, bu dalillarni to'plash bilan shug'ullanadi, ularning yo'qolishi tashvish tug'diradi" (160-bandning 2-bandi); Germaniya Federativ Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi). Ayblanuvchi jim turish huquqiga ega, bu "passiv mudofaa" shakli hisoblanadi (Germaniya Jinoyat-protsessual kodeksining 163a, 3.4 §136-bandi). Shunday qilib, ish yuritish jarayonida haqiqatni aniqlash maqsadi amalga oshiriladi; ushbu maqsadga erishish bevosita sudga va (sudgacha bo'lgan ish yuritishda) prokuraturaga yuklanadi va uni ayblanuvchiga topshirish mumkin emas.

Nemis doktrinasi jinoyat-protsessual dalillarning ikki turini ajratib ko'rsatadi: "erkin dalil" (sudgacha bo'lgan tergovda amalga oshiriladi) va "qat'iy" (rasmiy) dalillar. "Erkin dalil" faktlarni aniqlash va keyinchalik ularning ishonchliligini tekshirish uchun qulay bo'lgan har qanday usulda amalga oshirilishi mumkin, u jinoyat-protsessual qonun bilan yomon tartibga solinadi va amalga

oshiriladi. Ular har qanday usulda olinib, yagona cheklov shundaki, insonning asosiy huquqlari buzilmasligi kerak.

Fansiya. Fransiyaning Jinoyat-protsessual kodeksida jinoyat-protsessual **dalillarning maqsadi** belgilanmagan. Biroq, ta'limotda bunday maqsad haqiqatni o'rnatish sifatida aniq belgilangan [Masalan, bu haqda qarang: Barabanov P.K. B. 18, 227]. 2000-yil 15-iyundagi qonun bilan Fransiyaning Jinoyat-protsessual kodeksiga kiritilgan Fransiya Jinoyat-protsessual kodeksining (I-modda) muqaddimasiga ko'ra, jinoyat protsessi adolatli va qarama-qarshilik asosida bo'lishi hamda tomonlarning huquqlari muvozanatini saqlashi kerak.

Dalillarni to'plash sub'ektlari Fransiya jinoiy protsessi dastlabki tergovning ikki bosqichini ajratib turadi: 1) politsiya tomonidan odatda prokuror va (istisno tariqasida) tergov sudyasi nazorati ostida amalga oshiriladigan **politsiya tergov** va 2) tergov sudyasi tomonidan amalga oshiriladigan **sud tergov**.

Fransiyadagi ayblanuvchining huquqiy maqomi advokatning huquqiy maqomi bilan bir xil emas. Ikkinchisi ayblanuvchining vakili sifatida emas, balki o'z kasbining axloqiy qoidalariga ko'ra o'z mijoziga nisbatan cheklangan darajadagi avtonomiya va mustaqillikka ega bo'lgan mustaqil sub'ekt sifatida qaraladi. Advokat o'z mijozida mavjud bo'lmagan bir qator vakolatlarga ega: xususan, ish materiallari bilan tanishish uchun u ko'proq imkoniyatlarga ega. Agar qonunda ish yurituvchi shaxsning protsessual tashabbusini cheklovchi to'g'ridan-to'g'ri taqiq yoki boshqa aniq ko'rsatmalar mavjud bo'lmasa, u o'z xohishiga ko'ra, ularga havolalar yo'qligiga qaramay, har qanday protsessual harakatlarni amalga oshirishga haqli deb hisoblanadi. Boshqa tomondan, davlat organi tomonidan dalillarni to'plashda sodir etilgan har bir qonun buzilishi, natijada olingan dalillar dalillardan chiqarib tashlanishi kerak degani emas. Olingan dalillar qonunni buzgan holda, agar ular tarafning huquqlarini buzmasa, dalillardan chiqarib tashlanishi mumkin emas.

Fransuz jinoiy protsessida "dalillarning qabul qilinishiga bo'lgan talablarning assimetriyasi" qoidalari qo'llaniladi. Bu protsessning xususiy ishtirokchilari bilan prokuror, politsiya va tergov sudyasi o'rtasidagi tengsizlikning o'rnini qoplash imkonini beradi va sud muhokamasida prokuror va xususiy ishtirokchilarning huquq va imkoniyatlari o'rtasidagi "muvozanat"ni tenglashtirish uchun sharoit yaratadi.

Yaponiya. Yaponiya jinoyat-protsessual qonunchiligi juda o'ziga xosdir. U kontinental va anglo-sakson huquq modellarini aks ettiradi. Xususan, pretsedentning keng qo'llanilishi uni anglo-sakson shakliga o'xshash qiladi va jinoyatlarni tergov qilishda politsiya faoliyati ustidan prokuror nazoratining

mavjudligi - kontinentalga. Boshqa mamlakatlar qonunchiligiga xos bo'lmagan mutlaqo noyob institutlar ham mavjud.

Yaponiya Jinoyat-protsessual kodeksining 1-moddasida jinoyat protsessining quyidagi maqsadlari belgilangan:

- jinoyatning haqiqiy faktlarini aniqlash;
- jinoyat qonunchiligini, shuningdek, jamoat farovonligi va insonning asosiy huquqlarini ta'minlashni ta'minlaydigan qoidalarni tez va samarali qo'llash va amalga oshirish.

Shunday qilib, jinoyat protsessida haqiqatni aniqlash zarurati e'tirof etiladi.

Yaponiyaning Jinoyat-protsessual kodeksida aybsizlik prezumptsiyasi tamoyili mustahkamlangan bo'lib, unga ko'ra shaxsning aybi isbotlanmaguncha u aybsiz hisoblanadi. Gumonlanuvchi o'z aybiga iqror bo'lsa ham, ish sudgacha boradi. Biroq, aslida, bu holatda sud tergovining soddalashtirilgan tartibi qo'llanilishi mumkin.

Shvetsariya. Agar qo'llash mumkin bo'lmagan dalillar keyingi dalillarni olishga olib kelgan bo'lsa, yuqoridagi dalillarni olmasdan turib uni olish mumkin bo'lmasa, uni ham qo'llash mumkin emas deb hisoblanadi. Dalillarni yo'l qo'yib bo'lmaydigan deb topish oqibatlari: foydalanilishi mumkin bo'lmagan dalillar to'g'risidagi ma'lumotlar jinoyat ishi materiallaridan olib tashlanadi va ish yuritishni tugatish to'g'risidagi qaror qonuniy kuchga kirgunga qadar alohida qulf ostida saqlanadi, keyin esa yo'q qilinadi. Dalillarni erkin baholash nazariyasi hech qanday istisnosiz haqiqiy hisoblanadi. Umumiy qoidaga ko'ra, agar dalillarni olishda qonun buzilish holatlari bo'lmasa, u sudda bevositalik printsipiga muvofiq tekshirilishi shart emas. Sud har bir alohida holatda dalillarni to'g'ridan-to'g'ri tekshirish yoki o'rganmaslik to'g'risida mustaqil ravishda qaror qabul qiladi.

Agar hukmda ikki yilgacha ozodlikdan mahrum qilishdan ortiq bo'lmagan jazo nazarda tutilgan bo'lsa, **birinchi instansiya sudi qarorni yozma ravishda asoslamaydi.** Sud taraflarga asoslantirilgan hukm bilan faqat tarafning iltimosi bilan yoki hukm ustidan shikoyat qilingan taqdirda taqdim etadi.

Polsha. Polsha Jinoyat-protsessual kodeksining 2-moddasida jinoyat protsessining maqsadlari quyidagilardan iborat: jinoiy huquqbuzarlikni sodir etishda aybdor shaxslarni aniqlash va jinoiy javobgarlikka tortishni ta'minlash, shuningdek, begunoh odamlarni javobgarlikka tortishning oldini olish; jinoyat qonunchiligining to'g'ri qo'llanilishini ta'minlash, jinoyat sodir etilishiga sabab bo'lgan holatlarni aniqlash. Qonunda dalil tushunchasiga bevosita ta'rif berilmagan. Kodeksda "dalil" atamasi ham dalillar, ham uning manbalarini anglatish uchun ishlatiladi. Ta'minlash vositalarining ro'yxati to'liq emas. Sud amaliyoti dalil

tushunchasiga “keng” yondashuvdan kelib chiqadi, sudyani shaxsning aybi yoki aybsizligiga ishontira oladigan hamma narsa dalil deb hisoblanishi kerak, deb hisoblaydi. Shunga ko‘ra, dalillar jinoyat-protsessual qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan boshqa manbalardan ham olinishi mumkin. Bu esa himoyachiga o‘z dalillarini olishni osonlashtiradi, chunki qonun uning protsessual shakliga talablar qo‘ymaydi.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, мазкур давлатлардаги далиллар ва уларни тўплаш усуллари, манбалари кенглигига, улардаги эркинликларга гувоҳ бўламиз. Бундан ташқари айрим ҳолларда ҳаттоки ҳимоячи ҳуқуқларининг айбланувчилардан кўплиги эса ҳимоя ҳуқуқининг таъминланганлигидан далолат беради.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi. Rasmiy nashr. T.: O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi, 2016, 383 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat – protsessual kodeksi. <https://lex.uz/docs/111460>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining “Dalillar maqbulligiga oid jinoyat-protsessual qonuni normalarini qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida”gi qarori. 24.08.2018 yildagi 24-son
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 10 avgustdagi «Sudtergov faoliyatida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-6041-son Farmoni // <https://www.lex.uz/docs/4939467>.
5. <http://www.lex.uz> (O‘z.R. qonun hujjatlari to‘plami)
6. <http://www.gov.uz> (O‘z.R. Hukumati portali)
7. <http://www.jstor.org>. (Huquqiy jurnallar to‘plami)
8. <http://www.consultant.ru>
9. <https://ec.europa.eu>
10. <https://www.refworld.org>